

# C UPRINS / CONTENTS

CUVÂNT-ÎNAINTE.....	9
FOREWORD.....	11
I. REPERE INTRODUCATIVE PRIVIND STUDIUL CLĂDIRII COMANDAMENTULUI DIN CASTRELE PRINCIPATULUI.....	13
II. <i>PRINCIPIA</i> ÎN TIMPUL LUI AUGUSTUS.....	17
III. CLĂDIREA COMANDAMENTULUI DE LA BERZOBIS – BERZOVIA.....	21
Fazele de construcție în lemn.....	22
Faza de piatră.....	24
Clădirea comandamentului de la Berzobis – interpretări, observații, supoziții.....	26
IV. <i>PRINCIPIA</i> ÎN CADRUL ARHITECTURII MILITARE.....	29
Considerații despre <i>principia</i> în relație cu <i>fora</i> civile.....	30
V. TRĂSĂTURI GENERALE ALE COMANDAMENTELOR DE LEGIUNE DUPĂ EPOCA LUI AUGUSTUS.....	33
VI. CLĂDIREA COMANDAMENTULUI CA SPAȚIU SACRU.....	41
Aspecte privind religia în armata romană.....	41
Feriale Duranum.....	44
Însemnătatea comandamentului ca centru religios al castrului.....	45
Atitudinea creștinilor față de jertfele oficiate în <i>principia</i> .....	47
VII. ANEXE.....	49
1. Situația stratigrafică în cercetările arheologice din <i>principia</i> de la Berzobis, campaniile din anii 1998–2005.....	49
2. <i>Principia</i> în timpul lui Augustus.....	53
Haltern.....	53
Oberaden.....	54
Nijmegen.....	54
Neuss – Novaesium (castrul C).....	54
Marktbreit.....	55
3. <i>Principia</i> în castrele de legiune din Germania după epoca lui Augustus.....	55
Noviomagus – Nijmegen.....	55
Vetera I – Xanten.....	56

Novaesium – Neuss.....	57
Bonna – Bonn.....	57
Mirebeau-sur-Bèze.....	58
Vindonissa – Windisch.....	59
4. <i>Principia</i> în castrele de legiune din Britannia.....	62
Caerleon – Isca Silurum.....	62
Chester – Deva.....	63
York – Eburacum.....	63
Lincoln – Lindum.....	63
Longthorpe I.....	65
Exeter – Isca Dumniorum.....	66
Gloucester – Glevum.....	66
Wroxeter – Viroconium.....	67
Carpow.....	68
5. <i>Principia</i> în castrele de legiune din provinciile dunărene.....	69
Lauriacum – Enns.....	69
Carnuntum – Bad Deutsch-Altenburg.....	70
Aquincum – Buda.....	71
Novae – Svistov.....	71
Apulum – Alba Iulia.....	74
Potaissa – Turda.....	75
6. Forul de lemn din Colonia Dacica Sarmizegetusa – <i>forum coloniae</i> sau <i>forum legionis</i> ?.....	79
7. <i>Principia</i> din Orient și nordul Africii.....	81
Castrele din Orient și nordul Africii. Aspecte generale.....	81
Castrele de legiune.....	82
Lambaesis.....	84
El-Lejjûn.....	93
<i>Principia</i> la Dura Europos și în alte castre auxiliare din Orient și nordul Africii.....	97

## THE HEADQUARTER BUILDING IN BERZOBIS

I. INTRODUCTIVE LANDMARKS RELATIVE TO THE STUDY OF HEADQUARTERS BUILDINGS IN THE FORTRESSES OF THE PRINCIPATE .....	103
II. <i>PRINCIPIA</i> UNDER AUGUSTUS.....	107
III. THE HEADQUARTERS BUILDING IN BERZOBIS – BERZOVIA.....	111
The timber building phases .....	112
The stone phase .....	114
The headquarters building of Berzobis – interpretation, notes, suppositions .....	116
IV. <i>PRINCIPIA</i> IN THE MILITARY ARCHITECTURE .....	119
Notes on <i>principia</i> in contrast with civilian <i>fora</i> .....	120
V. GENERAL FEATURES OF LEGIONARY HEADQUARTERS AFTER THE TIME OF AUGUSTUS.....	123
VI. THE HEADQUARTERS BUILDING AS SACRED SPACE .....	131

Aspects concerning religion in the Roman army.....	131
Feriale Duranum.....	134
The importance of the headquarters as the fortress's religious centre .....	135
The outlook of the Christians on offerings performed in the <i>principia</i> .....	137
ABREVIERI BIBLIOGRAFICE ȘI BIBLIOGRAFIE.....	139
PLANȘE/PLATES.....	147

Această carte reprezintă o variantă a lucrării mele de doctorat, „*Principia* în caestrele de Legiune (sec. I-III p.Chr.)”, susținută în 2008 la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Deoarece partea cea mai importantă tratează clădirea comandamentului de la Berzobis, cercetată de mine, titlul a fost modificat, fiind, astfel, scoasă în evidență noutatea cercetării arheologice de aici. Subiectul tezei mi-a fost propus de către acad. prof. univ. dr. Dumitru Protase în 2001, în contextul resuscitării interesului privind studierea sitului arheologic de epocă romană din Berzovia (jud. Caraș-Severin). În anul 1998, Muzeul Banatului Timișoara (actualmente Muzeul Național al Banatului – MNB), prin prof. dr. Florin Drașovean (director), și Muzeul Banatului Montan Reșița (prin director prof. dr. Dumitru Țeicu) au demarat un proiect de colaborare pentru cercetarea acestui castru de legiune din Banat. Florin Medeleț, cercetător atunci în cadrul Institutului Român de Tracologie – Filiala Banat, și-a asumat răspunderea științifică a șantierului arheologic, membri ai colectivului fiind Ovidiu Bozu (Muzeul Banatului Montan) și Al. Flutur (Muzeul Banatului Timișoara). Ultima campanie de săpături arheologice în *principia* de la Berzobis s-a desfășurat în 2005.

Satul Berzovia, construit în jurul anului 1800 la inițiativa și sub supravegherea administrației habsburgice, suprapune în întregime urmele castrului roman. Ca urmare, mai pot fi studiate în general doar porțiunile care nu au fost acoperite de construcțiile moderne. La început, micile săpături arheologice din clădirea comandamentului de la Berzobis nu ne îndreptăteau la obținerea unei perspective de ansamblu. Totuși, în cele din urmă, roadele acestei cercetări sunt semnificative și pot constitui un început pentru abordări ulterioare de mare anvergură.

Pe de altă parte, s-a dorit ca lucrarea să fie o prezentare sintetică a acestui edificiu – *principia* – în timpul Principatului. Sigur, rezultatul nu este pe măsura dorințelor, ajungându-se mai degrabă la conturarea unei schițe, și aceasta cu multe lacune și stângăcii. Astfel, dezideratul realizării unui tablou cvasiexhaustiv al problematicii comandamentului militar roman va rămâne actual și după publicarea acestor pagini. M-aș bucura ca cititorilor interesați să le fie folositoare unele informații despre *forum legionis* care pot fi găsite în această lucrare. Am considerat că, pentru cititorul străin, este potrivită traducerea în engleză a părții mai importante a cărții, fără anexe, acestea prezentând date mai mult cu caracter tehnic.

Le sunt dator cu mulțumiri multor persoane care m-au ajutat într-un fel sau altul în studiul meu. Îmi exprim gratitudinea în primul rând față de domnul profesor Dumitru Protase, pentru bunăvoința și generozitatea arătate în timpul elaborării tezei. Dumnealui mi-a respectat întotdeauna opțiunile personale, deși uneori părerile noastre nu concordau. Recunoștință le datorez și referenților științifici ai tezei: profesorii universitari Mihai Bărbulescu, Vasile Moga și Doina Benea.

Doamna profesoară Doina Benea, care nu mai este printre noi, de multe ori m-a susținut moral, deși nu meritam (opiniile noastre științifice erau uneori divergente). Se cuvine să-i aduc un pios omagiu și lui Florin Medeleț, adevărată autoritate a arheologiei și muzeografiei din Banat. El a inițiat noile campanii de săpături la Berzovia și m-a susținut constant. Discutam împreună toate aspectele și rezultatele săpăturilor arheologice.

Chiar în timpul scrierii acestor rânduri am primit vestea morții neașteptate a arheologului Ovidiu Bozu, care mi-a oferit de-a lungul colaborării noastre colegialitatea și prietenia sa. *Sit tibi terra levis!*

Domnului profesor Florin Drașovean îi mulțumesc pentru creditul moral pe care mi l-a acordat la începutul carierei și pentru decizia finanțării cercetărilor arheologice din castrul Berzobis, ca director al Muzeului Banatului Timișoara.

Le mulțumesc, de asemenea, profesorilor mei de la Universitatea din Cluj-Napoca, care au contribuit decisiv la formarea mea ca arheolog. Destinul a făcut ca prof. dr. Alexandru Diaconescu, maestru în ale arheologiei și șeful primului șantier arheologic pe care am activat ca student, să citească manuscrisul cărții și să aducă unele observații critice, pe care le-am luat în considerare. Le sunt recunoscător și altor colegi arheologi, în special din Cluj-Napoca și Timișoara, care m-au ajutat și m-au încurajat.

Gândurile mele de recunoștință se îndreaptă și către cetățenii din Berzovia, care au contribuit la înlesnirea și realizarea cercetărilor arheologice din castru. Cel mai prețios ajutor l-am primit de la oamenii simpli: proprietarii suprafețelor cercetate, muncitori pe șantier, persoane pasionate de istorie și arheologie. Numitorul comun al atitudinii lor este omenia.

Le mai mulțumesc: doamnei Gabriela Balica, pentru realizarea traducerii în engleză; doamnei Adela Ban, pentru prelucrările grafice ale ilustrației și copertă; domnilor Silviu Saftu (desenator la MNB) și Milan Șepețan (fotograf, MNB), pentru contribuțiile privind ilustrația cărții.

Îi adresez mulțumiri cordiale domnului Claudiu Ilaș, managerul Muzeului Național al Banatului din Timișoara, pentru sprijinul oferit, acest volum fiind inclus pe lista publicațiilor finanțate de către muzeul nostru.

Trebuie să le aduc mulțumiri și celor din familia mea (părinți, frați, soție, copii), pentru sprijinul sufletesc pe care mi l-au oferit de-a lungul traseului profesional. În general, merită mulțumiri toți prietenii, pentru generozitatea și încrederea oferită de-a lungul anilor. *Omnia vincit amor.*

# F OREWORD

---

This book is a version of my doctoral thesis, “The *Principia* in legionary fortresses (the 1st–3rd century AD”, defended in 2008 with the Babeş-Bolyai University of Cluj-Napoca. Since the most important part discusses the headquarters buildings from Berzobis, which I investigated, the title was changed, thus highlighting the novelty of the research performed there. The subject of my thesis was suggested by Professor Academician Dumitru Protase in 2001 within the context of the revived interest for the study of the Roman date archaeological site of Berzovia (Caraş-Severin county). In 1998, the Museum of Banat in Timișoara (currently the National Museum of Banat – NMB), by Professor Florin Drașovean (manager), and the Museum of the Highland Banat in Reșița (manager: Professor Dumitru Țeicu) initiated a cooperation project for the research of this legionary fortress from the Banat. Florin Medeleț, then fellow with the Romanian Institute of Thracology – the Banat Branch, undertook the scientific responsibility of the archaeological excavation site, the team members including Ovidiu Bozu (Museum of the Highland Banat) and Al. Flutur (Museum of Banat in Timișoara). The last archaeological campaign carried out in the *principia* of Berzobis occurred in 2005.

The Berzovia village, built around 1800 upon the initiative and under the supervision of the Habsburg administration, entirely overlaps Roman fortress traces. Therefore, in general, only parts that remained uncovered by modern constructions may be studied. Initially, the small scale archaeological excavations performed in the headquarters building at Berzobis did not result in an overall view of the site. Nevertheless, the fruit of such research is significant and may be the start of future larger scale approaches.

On the other hand, I wished the paper to be a synthetic presentation of this structure – *principia* – in the time of the Principate. Most definitely, my wishes were not entirely achieved, the result resembling a sketch, with gaps and angularity. Hence, the goal of accomplishing a quasi-exhaustive picture of the Roman military headquarters building remains topical even after these pages would have been published. I would be pleased if certain information on *forum legionis* that may be found herein would be useful to some of the interested readers. I believed that the English translation of the most important part of the book, without its appendices, since they are more of a technical nature, would be appropriate for foreign readers.

I owe much thanks to many persons who in one way or another aided my study. I express my gratitude firstly to Professor Dumitru Protase, for his willingness and generosity during the draft of my thesis. He always deferred to my personal choices, although sometimes our views did not concur. I also owe indebtedness to the scientific referees of my thesis: Professors Mihai Bărbulescu, Vasile Moga and Doina Benea.

Professor Doina Benea, no longer with us, often provided me with moral support, although undeservedly (our scientific views were occasionally divergent). It is also appropriate to pay a pious tribute to Florin Medeleț, the true authority of the archaeology and museology of Banat. He initiated the recent excavation campaigns in Berzovia and provided me unceasing support. We would discuss all the aspects and results of the archaeological excavations.

Precisely while writing these lines, I received the news of the untimely death of archaeologist Ovidiu Bozu, who over the course of our entire cooperation offered me his collegiality and friendship. *Sit tibi terra levis!*

I thank Professor Florin Draşovean for his moral credit that he granted me at the start of my career and the decision to fund the archaeological excavations in the fortress at Berzobis, in his capacity of Manager of the Museum of Banat in Timișoara.

I also thank my professors with the University in Cluj-Napoca, who decidedly contributed in my training as an archaeologist. Destiny made that Professor Alexandru Diaconescu, a master of archaeology and chief of the first archaeological site I was active as a student, read the book manuscript and make certain critical notes, which I took in consideration. I am also thankful to other colleague archaeologists, especially from Cluj-Napoca and Timișoara, who aided and encouraged me.

My gratitude goes also to the citizens of Berzovia, who facilitated and performed the archaeological excavations in the fortress. The most precious aid I received from simple people: landowners of the excavated areas, site workers and individuals passionate for history and archaeology. Their common ground is humanity.

I also thank: Mrs. Gabriela Balica, who translated the text into English; Mrs. Adela Ban, for the graphic processing of the illustrations and cover; Mr. Silviu Saftu (drawer with the NMB) and Milan Şepeţan (photographer with the NMB), for their input in the book illustration.

I cordially address my thanks to Mr. Claudiu Ilaş, manager of the National Museum of Banat in Timișoara, for his support, this volume being included on the list of publications funded by our Museum.

I must also give thanks to my family (parents, brothers, spouse and children), for the comfort they provided me over the course of my career as an archaeologist. Overall, thanks go to all my friends for their generosity and trust over the years. *Omnia vincit amor.*